

Милорад МИТРАШИНОВИЋ

ИЗВЕШТАЈ ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈЕ О ДЕМОНСТРАЦИЈАМА У ВАЉЕВУ 25. И 26. МАРТА 1941. ГОДИНЕ

Двадесет седми март 1941. године представља несумњиво велику прекретницу у историји Краљевине Југославије. Догађаји који су се тада збили последица су развоја политичких прилика у целој земљи. Ипак су они највише везани за дубоку кризу владајуће буржоазије и за широк демократско револуционарни покрет који је у Србији у то доба био у пуном замаху. Ови догађаји такође имају и изванредно значајан спољно политички аспект. Они су управо и подстакнути положајем у коме се наша Краљевина Југославија у пролеће 1941. године.

КПЈ чији је утицај знатно порастао у масама, била је антифашистички расположена и чинила је све да се Краљевина Југославија оријентише у правцу тешњег повезивања са СССР-ом и да учини одлучнији отпор према намерама Тројног пакта. Пратећи издајничку акцију владе и кнеза Павла, Партија је упозоравала народе Југославије на непосредну опасност која прети њиховој независности и позивала их на отпор. Средином марта 1941. године ЦК КПЈ је издао проглас „Против капитулације — за пакт о узајамној помоћи са Совјетским Савезом“, у коме је истицао да је влада почела „да продаје независност Југославије“.

На супрот таквој антифашистичкој активности КПЈ и јачању општеноародног антифашистичког фронта, властодршци су срљали у воде националне издаје. То је владу Цветковић — Мачек и довело до потписивања злогласног Тројног пакта од 25. марта 1941. године у Бечу. Тројним пактом био је предвиђен слободан пролаз Немачке војске кроз Југославију и стварање Немачких војних база што је устворила капитулација.

Овај проглас су комунисти, као штампан летак, најхитније рачитавој земљи. У градовима и селима, нарочито у великим градовима, где је радничка класа бројна, људи и жене, омладина изашли су на улице са паролама:

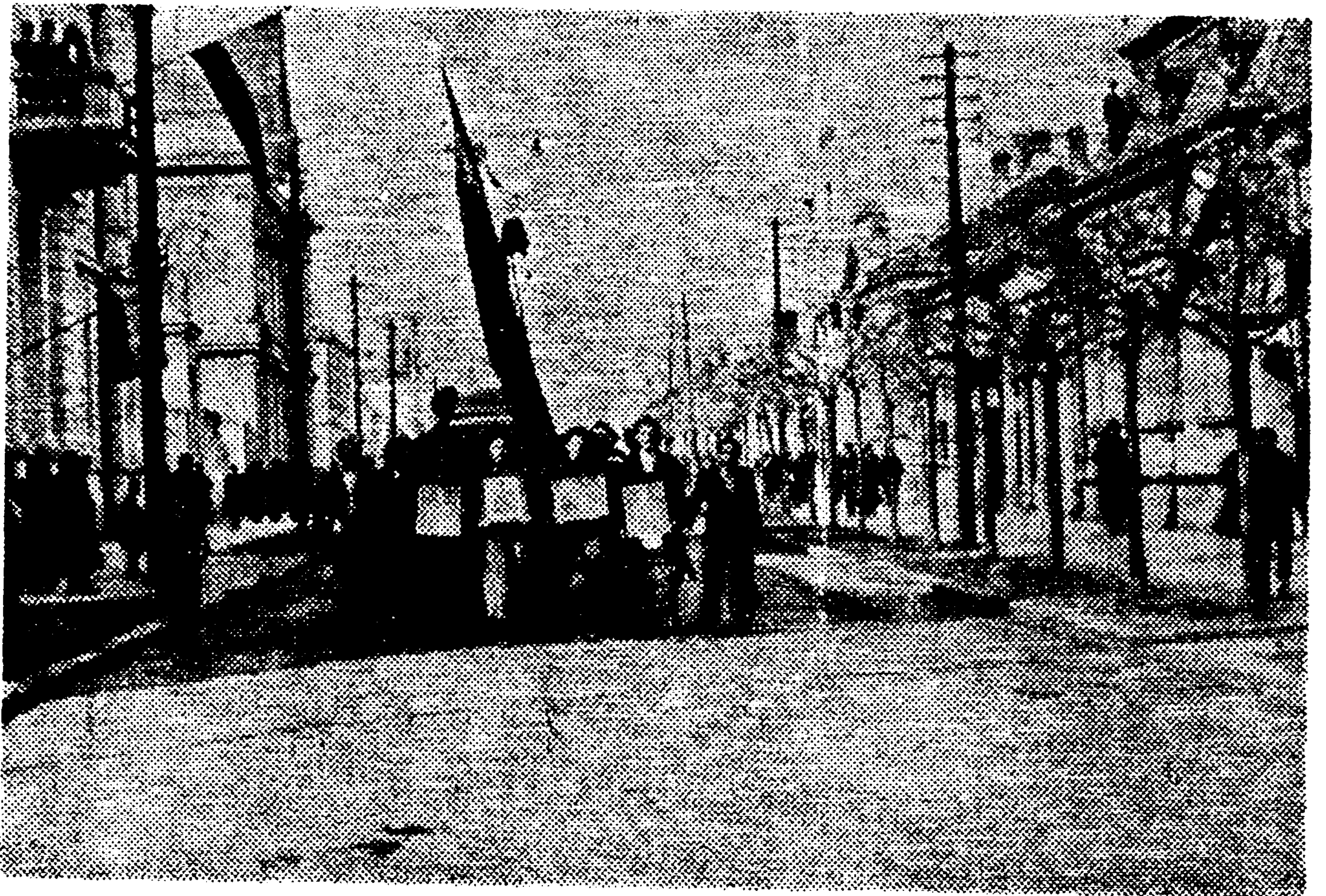
- Боље рат него пакт!
- Боље гроб него роб!
- Савез са СССР!
- Доле срамни издајници, потписници Тројног пакта!

То се орило из стотине хиљада грла широм целе Југославије. Било је очигледно да влада Цветковић — Мачек не може више остати на власти.

Тих дана комунисти су издали низ својих прогласа и у њима изнели суштину издајничког потписивања Тројног пакта. Талас демонстрација достигао је врхунац 27. марта. Тога дана група ваздухопловних официра извела је пуч, објавивши долазак на престо непунолетног Петра II Карађорђевића и образовање владе генерала Душана Симовића. Уствари, народ, са комунистима на челу, оборио је владу Цветковић — Мачек.

Партијска организација у Ваљеву дочекала је мартовске догађаје 1941. године потпуно спремна. По задатку партије чланови су дано-ноћно обавештавали грађанство о догађајима. Грађанство је било детаљно обавештено и припремљено за догађаје који су се приближавали.

Покрајински комитет КПЈ за Србију, сазнавши за одлазак Цветковића у Немачку, одмах је, 24. марта 1941. године издао проглас у коме се обратио народу речима:

Демонстранти на улицама Ваљева, 27. марта 1941.

„Данашња влада спрема издају. За неки дан треба да се потпише Тројни пакт, који значи сигурну и срамну смрт нашој држави, нашој слободи и нашем народу. Први пут у нашој историји треба пред тиранима да клекнемо, да на коленима потонемо у бешчашће и ропство. . . Нека свако испуни своју дужност и злочин који влада припрема биће спречен у последњем тренутку. . .

Хоћемо владу националне слоге и одбране!

Све за част и слободу! Част и слободу низашта!"

Овај проглас су комунисти, као штампан летак, најхитније растурили по Ваљеву и околини.

Следећег дана, 25. марта навече, отпочеле су демонстрације у Ваљеву и продужиле се и наредних дана 26. и 27. марта 1941. године.

*
* *

Приликом сређивања архивског фонда и архивске грађе Окружног суда у Ваљеву пронађена су два документа у којима Градска полицијска стража и Градско поглаварство у Ваљеву на свој начин и из свог угла описује догађаје који су се одиграли у Ваљеву 25. и 26. марта 1941. године. Ови документи, до сада непознати, упознавају нас са неким новим појединостима о којима смо досада мање знали. њихов значај је и у томе јер смо до сада о мартовским догађајима у Ваљеву, углавном, писали и говорили на основу мемоарске грађе, изјава и сећања појединаца учесника догађаја.

У овом прилогу приказујемо изворни текст два документа Градског поглаварства у Ваљеву, који су прослеђени у циљу истраге Државном тужилаштву у Ваљеву.

ГРАДСКА ПОЛИЦИЈСКА СТРАЖА

Бр. 206
26. марта 1941. год.
В А Љ Е В О

*Предмет: извештај о демонстрацијама
које су причињене у овдашњем граду
25. марта 1941. године у времену од
18,45 — 20,15 часова, извештава се*

ДРЖАВНО ТУЖИОШТВО

В А Љ Е В О

Дана 25. марта 1941. године у 18 и 45 часова у овдашњој вароши у улици Вука Караџића, пред самом зградом овдашње реалне гимназије, било је се сакупило њих до једне стотине ћака гимназиста те су ту почели демонстративно викати „Доле Хитлер”, „Доле Мусолини”, „Доле Тројни пакт”, „Доле влада Цветковића и Мачека.”

Ова група ђака, испред гимназије, пошла је улицом Вука Караџића до кафане „Сунце” а одатле Карађорђевом улицом до старе зграде Поште. После краћег задржавања група је кренула Војводе Мишића улицом до хотела „Гранда” затим Кнез Милошевом улицом до кафане „Јадра”, а затим се кроз „Душанову” улицу поново вратила до зграде Поште. Од зграде старе Поште група је даље кренула према Дивизији да би се кроз Железничку и Вука Караџића улицу поново упутила до кафане „Сунца”. Одмах после тога група је кренула Карађорђевом улицом према Артиљеријским касарнама, према кафани „Београд”.

Ваљевским гимназистима у време када су пошли испред зграде Гимназије прикључио се већи број ђака из других школа који су се у то време налазили по разним улицама, као и на корзоу где је било примећено и ђака женског пола. Сви заједно су наведеним улицама демонстрирали и викали „Доле Тројни пакт”, „Доле Хитлер”, „Доле Мусолини”, „Доле влада Цветковића и Мачека”, а узвикивали су „Живела војска”, „Живео Краљ Петар други”, „Живела Југославија”.

Ова група ђака је била у Карађорђевој улици, према Артиљеријским касарнама брзо је се вратила натраг према кафани „Херцеговина” (власништво Кашиковић Косте кафеџије) и ту се кочела растурати у мање групе. У тај мах Карађорђевом улицом из Пољопривредне школе наишла је велика група ђака ове школе који су пошли у унутрашњост вароши. И они су, као и прва група ђака, демонстративно узвикивали наведене пароле. Када је ова група стигла до кафане „Херцеговина” њима су пришли и придружили се ђаци гимназије који су се поново окупили, те су сви скупа пошли кроз град до зграде Поште, а затим Војводе Мишића улицом до хотела „Гранда”. Код хотела „Гранда” певали су Југословенску химну а затим су кроз чика Љубину улицу пошли ка пијаци и кафани „Сунце”. После тога упутили су се у правцу Пољопривредне школе.

Овој групи ђака приступили су и поједини радници који су се нашли на улицама и заједно су демонстративно викали „Хоћемо Совјетски Савез”. Ова група када је била у пролазу Карађорђевом улицом према згради Николајевића Аџе овдашњег трговца под бр. 113. у којој је згради смештена канцеларија радника „Југораса”, камењем су појединци из ове групе разбили прозоре на канцеларији „Југораса”, на стану Николајевића један прозор, као и на ново подигнутој радњи Никојалевића један већи излог. Стан Николајевића Аџе као и радња на којој је излог разбијен налази се до саме зграде канцеларије радника „Југораса”.

Ове демонстрације и демонстранти, испред артиљеријских касарни почели су се разилазити у 20,15 часова. Баџи Пољопривредне школе пошли су у правцу своје школе а остали назад у варош својим кућама. Ову групу демонстраната, поред осталих стражара, пратили су поднадзорник страже Кањер Петар и стражар Стевановић Коста. Како је демонстараната било више на

окупу није се могло установити ко је од њих прозоре и излог камењем поразбијао али се сумња да су прозоре и излог полупали неки од радника који су припадали организацији „УРС“. Између осталих радника који припадају овој организацији примећени су Божић Божја и Савић Косан, опанчарски радници. На зидовима више зграда у Карађорђевој улици поједини демонстранти исписали су плавом оловком „Доле Тројни Пакт“, „Доле Хитлер“, а нађено је и девет разних натписа исписаних оловком и мастилом, на мањим парчићима хартије, на основу чега се могло констатовати да су ове натписе исписали поједини ђаци Гимназије који су учествовали у овим демонстрацијама.

Предње се доставља наслову са прилогом ових девет натписа на папиру, с молбом ради знања и надлежности. Нађени натписи на хартији достављени су Среском начелству.

Командир Градске Полицијске Страже

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО ВАЉЕВО

ГРАДСКА ПОЛИЦИЈСКА СТРАЖА

Пов. Бр. 211
27. III 1941. год.
В А Љ Е В О

Предмет: Јагодић Зорка, трговац
из Ваљева Кнез Милошева бр. 49,
и други оштећени од стране демонстраната, извештава се:

ДРЖАВНО ТУЖИОШТВО

В А Љ Е В О

Дана 26. марта 1941. године у 15,45 часова па до 20 и 30. часова кроз разне улице овога Града од стране радника и ђака приређене су демонстрације.

Прве демонстрације почеле су од стране радника из фабрике „Вистад“ у 15,45 часова. Ова група радника када су прошли Карађорђевом улицом и приспели у Кнез Милошеву улицу били су од стране жандарма растурени. Приликом бекства радници су на радњи „Јагодићке“ разбили 3. стаклета са стране на излогу. На радњи Радишић Миливоја трговца у Кнез Милошевој улици бр. 51 на вратима од ходника разбијено је једно стакло.

И на вратима бифеа Пантић Милована у истој улици бр. 42. разбијено је једно стакло. Ово није било намерно лупање јер су се поједини демонстранти са улице склањали па су том приликом наведена стаклад попуцала.

Друге демонстрације организовали су ђаци гимназисти који су од 18. часова пошли са „Пећине“, али су исти растурени у Карађорђевој улици код овдашње Поште.

Растурене су и демонстрације које су организовали радници који припадају „Урсу“. Ове демонстрације растурене су у 20. и 30. часова а нису биле ни спречаване, јер су се демонстранти сами разишли. За време ових демонстрација чули су се узвици „Живео Краљ Петар II“, а демонстранти су бучно извикивали „Доле Хитлер“.

Предње се доставља наслову с молбом ради знања и надлежности.

КОМАНДИР ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈСКЕ СТРАЖЕ

ГРАДСКО ПОГЛАВАРСТВО ВАЉЕВО